

9.

STARÝ ŘÍM

ŘÍMSKÉ MÝTY většinou tvoří doplněk k publikacím o klasické (tj. řecké) mythologii. Novodobí autoři se přitom mají na jeho odvolávat, protože i Ovidiovy *Proměny* se skládají téměř výhradně z řeckých látek, k nimž je pak nakonec připojeno pár domácích pověstí. Byli to opravdu Římané, kteří jako první začali ve velkém přejímat řecké mýty, jež pak zprostředkovali pozdější západní kultuře. Kdykoliv se římská tradice setkala s cizími bohy, ať již v Řecku, Gallii nebo Germánii, snažila se je vyložit a pojmenovat podle římských božstev. Tak vznikly standardní interpretace (ve skutečnosti přejmenování) Zeus-*Jupiter*, Héra-*Junō*, Poseidón-*Neptūnus*, Hermés-*Mercurius*, Arés-*Mārs*, Athéná-*Minerva*, Artemis-*Diāna*, Héfaiostos-*Vōlcānus*, Démétér-*Cerēs*, Afrodíté-*Venus*, Dionýsos-*Bacchus* nebo *Liber*, Kronos-*Sāturnus*, Hestiá-*Vesta*. Beze změny se do římského pantheonu podařilo proklouznout pouze jednomu důležitějšímu bohu (Apollónovi) a několika méně významným postavám bylo jméno zkomoleno při průchodu etruským filtrem (*Héraklés* > *Hercuľlēs*, *Asklépios* > *Aesculāpius*, *Persefóná* > *Proserpina*). Od nejstarších dob byly snahy vycházet z domácích zdrojů, např. v úvodu svého překladu *Odyseie* vyzývá nejstarší doložený římský básník Livius Andronicus nikoliv homérskou Músu, ale záhadnou latinskou bohyni jménem *Camēna*.

Podle římských pověstí byl Řím založen v roce 753 př.n.l., což je o dvě století dříve, než první dochované latinské nápisy. V té době měli Řekové, kteří si nedávno osvojili abecedu fénického původu, plně ruce práce s kolonizací sicilského a jihoitalského pobřeží. Přestože na západním pobřeží (Tyrrhénské moře) řecké osady nesahaly severněji než k neapolskému zálivu, řecký vliv pronikal dále. Západní oblasti střední Itálie (města na pobřeží i v hornatém vnitrozemí) byly totiž osídleny Etrusky (Řekové je nazývali „Tyrrhény“) neznámého původu, kteří snad vznikli smíšením původního obyvatelstva s dřívějšími přistěhovalci z egejské oblasti. V době klasického Řecka se jazykem podobným etruštině hovořilo na ostrově Lémnu v severní části Egejského moře. Aby nemohlo být pochyb o jeho neindoevropském původu, uvedme si prvních deset etruských číslovek: *θu*, *ζal*, *ci*, *śa*, *maχ*, *huθ*, *semφ*, *cezφ* (srovnej Mons Cispus, „osmý pahorek“ římský), *nurφ*, *śar* (20 bylo *zaθrum*, ale např. 18 bylo *eslem zaθrum* ‘dvě od dvaceti’, které připomíná latinské *duo-de-vīgintī*, a 17 se také odečítalo, *ciem zaθrum*). Díky čilým námořním stykům si Etruskové rychle osvojili řecké písmo a kulturu a postupně je předávali primitivnějším sousedům v odlehlejších oblastech Apeninského poloostrova, kteří většinou hovořili indoevropskými italskými dialekty. Patřili k nim Umbrové žijící v severní části střední Itálie (východně od Tiberu tekoucího na jih, od něhož na západ se rozkládala Etrurie [dnešní Toskánsko]) a Oskové, kteří obývali vnitrozemský pás od střední Itálie podél Campanie (pobřežní území kolem Neapole) a dále na jih. V té době bylo Latium malé území na jižním výběžku Etrurie a budoucí Řím ležel jen pár kilometrů od významných etruských měst Veje a Caere. Jazykem domorodého obyvatelstva byla latina, podružné italské nářečí, které se od umbrištiny a oskičtiny dosti lišilo. Kulturně a politicky stálo Latium nepochybně ve stínu Etrurie (*Rōma* i *Tiberis* jsou etruská jména). Ani římstí letopisci se nezdráhali přiznat, že až do roku 509 př.n.l., kdy došlo k „osvobození“ a založení republiky, bylo Latium v područí Etrusků, zatímco nejstarší období římských dějin doplňovali pověstmi historicky nevalného (ale mythologicky značného) významu. Založení republiky však bylo více méně symbolickou událostí, která se spíše podobá vyřizování účtů mezi etruskou a etruskolatinskou stranou (podle legendy vytlačili dy-

nastii Tarquiniů první dva konzulové, z nichž Junius Brutus byl po matce Tarquinius, zatímco Collatinus měl rodové jméno Tarquinius!). Řím zůstal etruskolatinský ještě po celé 5. století a k rozšíření římského vlivu došlo až s úpadkem Etrurie kolem roku 400. Za svoji kulturní identitu vděčí tedy Římané Etruskům a vliv etruštiny je patrný i v „západním“ typu řecké abecedy, kterou si Římané upravili a my ještě používáme (z gammy se stalo *c* a později bylo vytvořeno nové písmeno *g* atd.).

Etruskové měli vlastní božstva, která, stejně jako římská, kromě vlastní náboženské náplně ještě poskytla krycí jména pro importovaný řecký pantheon, což dokládají nápisy na zadní straně etruských zrcadel: Tinia (Zeus), Uni (Héra), Nethuns (Poseidón), Turms (Hermés), Maris (Arés), Menrva (Athéná), Sethlans (Héfaistos), Thesań (Éós), Turan (Afrodíté), Fufluns (Dionýsos). Krycí jméno nedostal pouze Apulu, stejně jako římský Apollō; jména některých druhořadých řeckých bohů byla zkomolena více a tu a tam byla přejata do latiny (např. Bellerofontés > Melerpanta; Ganymédés [Dívů pederastický číšník] > Catamītus); další božstva se překládala (Dioskúroi jako *Tinas clenar* 'synové Diovi', Míno-*tauros* jako *Thevrumines* 'býk Mínoův'. Avšak jména několika důležitých etruských božstev jsou nepochybně vypůjčena z latiny (Uni < Jūnō, Nethuns < Neptūnus, Maris < Mārs) nebo mají italský základ (Fufluns < **Poplōno-*; srovnej latinské *populus*). A naopak u římských božstev se může vyskytovat jméno, které se z fonetického a významového hlediska shoduje s etruským (Minerva) nebo etruské připomíná (Mercurius, Sātarnus).

Z toho plyne, že římská kultura byla opravdu částečně pod vlivem etruského náboženství. Etruský vliv se projevuje především ve skladbě tzv. kapitolské trojice (umístěné na jednom z římských pahorků, na Capitolu) Juppiter, Jūnō a Minerva, která se svým složením — jeden bůh a dvě bohyně — tak odlišuje od starých indoevropských struktur. Naším úkolem však není tyto vzájemné vztahy sledovat, ale oddělit od sebe jednotlivé složky a identifikovat „čistou“ římskou tradici.

Někdy slyšíme nekompromisní tvrzení, že „Římané nemají žádné mýty“. To je do určité míry pravda, ale pod vlivem tohoto zjednodušujícího pohledu se začalo římské náboženství pokládat za primitivismus, který místo personifikovaných božstev uctíval

jakési neurčité síly, *nūmina*. Pravděpodobnější je však teorie, podle níž sice v určitém okamžiku z římského náboženství zmizel posvátný příběh, ale tato demythologizace nevyústila v desakralizaci. Proč k tomu došlo, lze se dnes již pouze dohadovat, pokud možno na základě dochovaného materiálu. K němu patří velké množství archaických a konzervativních náboženských kultů, svátků a rituálů, jejichž smyslu, kromě nás, možná někdy nerozuměli ani přími účastníci. Ovidiovo velké dílo, náboženský kalendář *Fāsti*, bohužel zachycuje pouze období od ledna do června (přerušení zavinilo vyhnanství nařizené císařem Augustem), proto máme více informací o první polovině roku než o druhé. Pro staré Římany bylo závazné *mōs maiōrum*, které se neupínalo na kosmickou, nýbrž na společenskou problematiku. Přísloví, že všechny cesty vedou do Říma, si toto město zasloužilo svou ranou sebestředností a vitalitou, která z něj vyzařovala do všech stran. Na rozdíl od Řeků, kteří byli od začátku rozptýlení a o centralizaci usilovali jen sporadicky, byl Řím svojí vlastní *axis mundi*. „Na počátku“ bylo založení Říma, a tato událost byla transmutovanou kosmogonií a antropogonií. Z toho plyne, že dějepisci, kteří se zabývali římským dávnověkem, např. římský Livius a řecký Dionýsios z Halikarnássu a Plútarchos, byli svým způsobem mythografy, a že nedochovaní letopisci z nichž tito autoři čerpali, byli ve skutečnosti skladateli prozaických eposů o založení města (Vergilius jako autor vyumělkovaného eposu na objednávku císaře patří již do sféry jiné, do oblasti básnictví).

Ohromné množství nejasných kultů a nesrozumitelných rituálů napovídá, že někde v temnotách se musí skrývat kultovní mýty, které buď upadly v zapomnění nebo dostaly rovněž „historický“ háv. Nejdůležitějším úkolem srovnávací mythologie je tyto mýty rekonstruovat buď na základě vlastního římského materiálu a nebo, pokud tato metoda selže, srovnáním s příbuznými indoevropskými tradicemi, např. s indickou, kde se mýtus zachoval spolu s rituálem.

Přestože je třeba protořímské mýty namáhavě dolovat z kultu a „historie“, nelze Římu upřít určitou těžkopádnou snahu o jistou tvořivost v jiných oblastech. Římské právo, které je v mnohém ohledu základem západní právní vědy, sice zaznamenalo, pokud to charakter práva dovoluje, určitý omezený vývoj, ale vedle toho

obsahuje hluboký společenský konzervativismus, jehož kořeny leží v indoevropském dávnověku. Opět je zde přiléhavé srovnání se starým indickým právem a, připustíme-li sakrální původ starého práva, také se staroíránskými „zákoníky“, jako je *Vidēvdāt* ‘ustanovení proti démonům’ (Mojžíšův zákon je konec konců také součástí starozákonního *Pentateuchu*). Dokonce i v chetitské tradici, v níž je náboženství i mýtus do značné míry záležitostí substrátu a adstrátu, se v zákonech dochovalo značné množství indoevropských starožitností, např. právní termín, sloveso **sark-* (s infixem *šar-nink-*) ‘odškodnit’, shodné s latinským *sarcire* ‘nahradit’, jež se také používá v právním významu (*damna* [nebo *iniūriam, noxiam*] *sarcire* ‘nahradit škody’).

Řím vytvořil, používal a zanechal po sobě charakteristické symboly, úplně jiné než jsou obecně lidské termíny, které nám odkázali Řekové. Řeckého původu je ‘mýtus’ a ‘tragédie’, ‘hybris’ a ‘nemesis’, ‘erós’ a ‘psýcha’, ‘katarze’ a ‘charisma’, Achilleova pata a Nessův plášť, Sisyfův kámen a Tantalova neukožená touha, dilema mezi Skyllou a Charybdou, idea jeskyně a píseň Sirény. Athénští Řekové vynalezli demokracii (pryč od tyranie a oligarchie), ale v Římě byl stát prostě „věcí lidu“ (*rēs pública*), stejně jako náboženství bylo „věcí bohů“ (*rēs diuina*). Kromě symbolů jako *fascēs*, které ještě nyní zdobí americkou sněmovnu reprezentantů na Capitolu, nám Řím odkázal moudrost vlasteneckých anekdotických příběhů, např. o průrvě, která se náhle rozestoupila na římském fóru, jež byla božské *prodigium*, které se dalo usmířit pouze „tím, co je v Římě nejlepší“ a tím byl podle Marka Curtia on sám, takže svým skokem otvor uzavřel. Potvrdil tak dobré mínění, které o sobě choval a svou obětí zachránil město. Další anekdota se vyprávěla o Genuciu Cipovi, jemuž nečekaně narostly rohy na znamení budoucí královské moci, a jenž jako přesvědčený republikán dobrovolně odešel do exilu, aby se věštba nemohla vyplnit. Pověst o Cincinnatovi, jenž se chtěl co nejdříve zbavit honosného úřadu a pokračovat v orání, byla použita na civilisty ve vojsku George Washingtona, jehož pokácená třešeň vyrostla v podobnou legendu. Američtí otcové zakladatelé byli tak plni římských pověstí, že na velké pečeti Spojených států jsou tři citáty z Vergílie: *Novus Ordo Seclorum* (Eklogy 4.5: *Magnus ab integro saeculorum nascitur ordo* „Nová řada věků se znovu rodí“);

Annuit Coeptis (*Aeneis* 9.625: *Jupiter omnipotens, audacibus annue coeptis* „Všemohoucí Jove, buď přízniv odvážným plánům“); *E Pluribus Unum* (*Moretum* 103: *color est e pluribus unus* „[Když se míchá salát,] vznikne z mnoha barev jedna“). Vergílieova salátová mísa se tak stala snad neúmyslným, avšak v každém případě výstižným vzorem Jeffersonova tavičího kotle národů.

Starořímské kněžské instituce, organizované do kolegií (*collegia*), mají také své předchůdce a dědice. Hlavní kurátor pro náboženské záležitosti, což byla volená doživotní funkce zastávaná Juliem Caesarem, měl titul pontifex máximus, který dodnes náleží papeži. Starobylost tohoto termínu je mimo vši pochybnost, protože znamená doslova ‘stavitel mostu, průkopník’ (srovnej *arti-fex* ‘provozovatel dovedností’, *carni-fex* ‘výrobce masa, kat’) a odpovídá védskému *pathi-krt* [dosl. ‘ten, kdo razí cestu’], což je náboženský titul, který příslušel bohům i kněžím; slovo *pōns* (gen. *pontis*) je zde užito ještě v původním indoevropském významu ‘cesta’ (pozemní, vodní nebo dokonce i vzdušná), který přetrvává v indoíráštině, slovanštině (ruské *put*), baltštině (staropruské *pintis*) a řečtině (*patos*) jako ‘cesta, silnice, stezka’, ale v řečtině došlo k posunu *pontos* ‘moře, mořská trasa’, v arménštině *bun* ‘brod’ a v latině *pōns* ‘most’. Pontifex máximus úřadoval v královském paláci Regia, který se nacházel na fóru a hrál v římském náboženství důležitou úlohu (srovnej 14. a 15. kapitolu).

V čele kultu určitého boha stál kněz s titulem *flāmen*, který etymologicky odpovídá sanskrtskému *brahman* (nebo možná také staroseverskému slovesu *blóta* ‘obětovat’). *Flāmines maiōres* byli tři: flāmen diālis neboli nejvyšší kněz Jovův (jemuž pomáhala manželka flāminica diālis), flāmen martiālis a flāmen quirīnālis. Tato trojice je důležitá, protože zachycuje složení „předkapitolského“ římského pantheonu ještě předtím, než etruská trojice Jūpiter-Jūnō-Minerva nahradila kanonickou skupinu Jūpiter, Mārs a Quirīnus, která svou strukturou připomíná védské rozdělení bohů na Áditje, Rudry a Vāsuy.

Dialis je adjektivum odvozené od *Diēs(piter)* nebo *Diūs*, což je původní jméno boha *Jova* (indoevropské **Djéwos*, védské *Djauś*, řecké *Zeus*), kde tvar *Juppiter* je vokativ (jemuž odpovídá řecké *Zeū pater*; srovnej *Posci-don*). Římský *Juppiter* připomíná svou povahou a funkcí řeckého *Dia*. Samozřejmě také přejal i jeho iko-

nografickou a antropomorfní stafáž, v podstatě je ale i on personifikací jasné denní oblohy (srovnej *sub Jove* 'pod širým nebem'), bohem hromu (Juppiter Tonans), který vládne nad vzdušným prostorem a křivopřísežníky trestá svou střelou. Na rozdíl od indoíránské, keltské, germánské, baltské a slovanské tradice je vládcem pantheonu Řeků i italských národů (srovnej oské *Diocem*, umbrijské *Juve*). Tento pozoruhodný příklad paralelního vývoje je u těchto dvou tradic velmi vzácný. Jako patron dodržování daného slibu (*fidēs*) má Juppiter zaniklý alomorf Diūs Fidius, podobně jako je védský patron smluv Mitra v pozadí svého dvandvového partnera, velkého boha přísahy Varuny.

Mārs, (Māvors, Māmers, Māmars, etymologicky nejasné) byl bůh, který nezastával funkci boha bouře, ale přesto měl v římském náboženství mnohem větší význam než jeho řecký protějšek Arés. Na rozdíl od otřepané představy v současných animovaných filmech má v římském náboženství téměř větší význam jako ochránce zemědělství než bůh války. V Catonově spise *De agri cultura* je uvedena modlitba, v níž sedlák Márta prosí o ochranu před trojí pohromou, stejně jako staří perští králové žádali o podobnou přízeň Auramazdu (6. kap.): Mārs má „zapudit, zahnat, smést“ (*prohibessis, defendas averruncesque*) „viditelné i neviditelné nemoci“ (*morbos visos invisosque*), „vylištění [a] zpusťování“ (*viduertatem vastitudinem*), „neúrodu a špatné počasí“ (*calamitates intemperiasque*). Válečník Mārs „střeží mír“ (*praeest paci*) ve stejném smyslu, jako si ministerstvo války raději dává říkat ministerstvo obrany (*defendas*) a motto vrchního velitelství vzdušných sil USA zní „Mír je naším povoláním“. Nakonec i Římané měli realistické přísloví *si vis pācem, para bellum* „chceš-li mír, připravuj se k válce“. Jakoby se v římském pantheonu projevoval tlak směrem dolů: vládce bohů vtrhl do atmosféry, zbavil boha války hromovlády a degradoval ho do „třetího stavu“. V Řecku naproti tomu podobná Diova rozpínavost ve funkci *tamiás polemoio* 'vrchního velitele ozbrojených sil' způsobila, že Arés neměl kromě záchvatů zuřivosti a mlkování s Afrodítou skoro co na práci.

Quirīnus byl božským ztělesněním Římanů (*Quirites*) v dobách míru, jeho jméno je odvozeno z **Co-Virinos* (které se změnilo podle *virilis*), stejně jako z kolektivního substantiva **co-*

-viria vzniklo *cūria* 'shromáždění' (viz 17. kap.). Byl ochráncem mužů jako ploditelů, praotců. Tento význam má indoevropské **wiro-*, když se uvádí v juxtapozici s kvazisynonymem **ner-*, jako např. védské *virakarma* 'ten, jenž [činí] dílo muže' = 'penis' oproti např. *nrmanas* 'ten, jenž má mužnou mysl'. V latině se dochoval pouze *vir*, v oskické jenom *ner*, v řečtině pouze *anēr*, ale tento rozdíl trval v římském náboženství dál, kde Mārs měl za manželku *Nērio*, zatímco Quirīnus měl manželky *Virites* (a *Hora*). V umbrijské trojici, která je protějškem latinské, se vedle bohů *Juve* a *Marte* vyskytuje bůh *Vofione* (v dativu), jehož etymologie se vykládá jako **Lewdhyono-*, odvozenina z **lewdhyo-* 'svobodný člověk' (srovnej ruské *ljúdi*, německé *Leute* 'lidé'; sem patří také **lewdbero-* 'svobodný' v latinském *liber*, oskické *loufro*, řeckém *eleutheros*). Dále bychom mohli pro srovnání uvést paralelu **Poplónos*, z něhož vznikl etruský Fufluns, latinský Līber. „Augmentativní“ příponou *-no-* v italské a dalších západních indoevropských skupinách dostává běžné substantivum status theonyma (např. galské *Mātrōna* 'matka', staroseverské *Óðinn* < **Wátonos* 'zuřivý').

S pomocí těchto sufixů a deklinačních koncovek je možné alespoň rozdělit *nūmina* podle rodu, dalším způsobem zařazení těch známějších je samozřejmě hledání jejich řeckých protějšků. Ovšem při absenci mýtu na rodu příliš nezáleží (např. v četitěti mohou být o pohlaví božstev pochybnosti, neboť chybí formální rodová opozice maskulinum-femininum). Ze zbývajících římských bohů jsou někteří podle jména etruského původu (*Mercurius* a *Sāturnus/Sacturnus*, navzdory lidovým etymologiím, které boha obchodníků spojují s latinským *merx* 'zboží' a boha sklizně se *satus* 'posekaný'). Bůh ohně a především požáru *Volcānus* je příbuzný se sanskrtským *ulká* 'plamen' a *varcas* 'světlo, jiskření', které by mohlo mít iránskou paralelu v osetské epické postavě *Kurd-alā-Wārgon* 'Kovář-árjovský-Wārgon'. Védského Agniho a jeho nesmiřitelné nepřátelství vůči rybám, doložené ve védské i epické tradici, překvapivě připomíná rituál, při němž se o slavnosti *volcānalia* 23. srpna obětovaly ohni živé ryby. Jméno, kultovní mýtus a indoevropský původ boha Neptūna objasníme v 16. kapitole. Ostatní postavy měly výstižná jména: *Jānus* se dvěma obličejí znamenal doslova 'brána', *nūmen* vchodu a začát-

ku, *Portunus* (z. *portus*, příbuzně s avestským *peretu* 'most' a anglickým *ford*) byl patronem přístavů a *Cōsus*, bůh sklizeného obilí, znamenal prostě 'zásoba' (= *conditus*).

Nūmina mají sklon k abstrakci a abstraktní substantiva jsou buď neutra (jako samotné *numen*) nebo feminina (Svoboda je slečna!). Proto existuje kromě známějších bohů, jako je Jūnō, Dīāna, Vesta, Venus a Minerva ještě bezpočet dalších ženských božstev. Minerva by mohla být etruského původu a Venus je původně abstraktní substantivum neutra (= sanskrtské *vanas* 'touha'), které se pak stalo femininem vlivem řecké Afrodítý. Vesta představuje zbožštělý oheň domácího krbu (srovnej s řeckou *Hestia* 'krb', jež byla vedle Héry a Démétrý Diovou „sestrou“) a souvisí se staroindickými kulty Agniho (Vesta měla na fóru ojedinelou kruhovou svatyni, kde panny Vestálky strážily ve dne v noci oheň). *Dīāna* je odvozena z **Diviānā* (srovnej *dius* < **diwios*, stejně jako v *Dea Diā*) a má tedy společný kořen s Jovem, nemusí však znamenat o mnoho více než 'božská'. Splynutím s řeckou (a snad řeckoetruskou) Artemidou dostala roli lovkyně, ale původně to byla možná máieutická bohyně podobná řecké Eileithýii, patronce měsíčního cyklu a porodu. Dīāna tedy měla podobný vztah k Lúně jako asimilovaná bohyně Eileithýia a Artemis k řecké Seléné 'měsíc'. Stejnou funkci měla Jūnō Lúciāna; ztotožněním s Hérou byla Jūnō povýšena na Jovovu manželku a patronku manželství (*Prōnuba*), ale v minulosti byla možná podobná Dīāně. Jméno *Jūnō* je odvozeno z kořene *iūvenis* 'mladý' (srovnej *iuniv* 'jalovice', sanskrtské femininum *jūnī* od *juvan* 'mladý' a jméno měsíce *Jānius* a *Jānōnius*), a tím připomíná Héru, jejíž jméno by se mohlo vykládat jako 'roček' (srovnej 8. kap.). Zdá se, že ve vztahu ke staršímu *Jūni* je kořen *Jūnōn* sekundární, jak můžeme usuzovat z *Jānius* a vypůjčeného etruského *Uni*. Pod jménem *Uni* se skrývala významná etruská bohyně, která splynula s bohyní Astarté v etruskofénické symbióze v pobřežních městech jako Pyrgi (přístav města Caere). S rostoucí římskou rozpínavostí, jež začala vyplněním Vejí na začátku 4. století př.n.l. se *Uni*-Astarté samozřejmě rychle přizpůsobila Jūnōně.

Jūnō ale také zdělila některé rysy indoevropské transfunkcionální bohyně a obzvláště blízko má ke starofránské *Aredví* *Súrá* *Anáhítá*. Jméno *Jūnō* znamená mládí a také *Anáhítá* byla líčena

jako „hezká mladá dívka“ (6. kap.). Ve svatyni v Lanuvii v Latii měla Jūnō přídomky *Sēispes Māter Regīna*, kde *Seispes* (= *sōsipes*) znamená 'bezpečný a zdravý, imunní před poskvrnou' (srovnej *Anáhítá* 'neposkvrněná'), jméno *Regīna* vyjadřuje aspekt válečnického stavu (srovnej *Súrá* 'mocná' [k sémantickému aspektu] a védské *rādžanja* [k etymologickému původu]) a *Māter* označuje funkci plodnosti transfunkcionální bohyně (srovnej *Aredví* 'vlhka' a ruské *Matv Syrá Zemljá* 'matka vlhká země'). Epický příběh Vergiliovy Dīdōny, která slouží Jūnōně jako nástroj ke zmaření Aeneových záměrů, vypadá jako diachronická hypostaze trojitě mýtické povahy samotné Jūnōny. Dīdō postupuje od panenské *intacta* (*Aeneis* 1.3+5) přes amazonskou *dux femina* (tamtéž 364) až k mateřství (*Aeneis* 4.33), i když se tato poslední funkce, jak to děj eposu vyžadoval, nakonec nenaplnila. Samotná Dīdō byla možná původem epickou replikou karthaginské Astarté (nebo Tanit), oné fénickopunské velké bohyně, s níž pak splynula etruská *Uni* v Pyrgi. Z toho by vyplývalo, že na semitskou Astarte zpracovanou v rovině hrdinského příběhu byla naroubovaná indoevropská transfunkcionální bohyně ve formě epické Jūnōny.

Stejně jako bohové *Jānus*, *Cōsus* a *Portūnus* mají i některé méně významné bohyně jména, která přímo vyjadřují jejich funkci. Např. *Bellōna* (srovnej *bellum* 'válka'), *Pōmōna* (srovnej *pōmus* 'ovocný strom', *Flōra* (oské *Fluusai* [dativ]; srovnej *flōs* 'květ'), a *Ops* 'hojnost' (slavnosti sklizně *Opālia* a *Opicōnsēvia*). Jména ostatních bohů nejsou jasná a známe je pouze z útržků rituálů, které se k nim vázaly. Analogie, jež můžeme u několika z nich nalézt ve védských mýtech, naznačují hloubku indoevropských kořenů takových římských zkamenělin.

Māter Mātūta (srovnej *mātūtīnus* 'ranní') je krycí jméno pro bohyni jitra Aurōru. Její svátek *Mātrālia* se slavil 11. června krátce před letní rovnodenností a vylíčil ho Plútarchos v *Životě Camillově* (5. část): „Ženy vedou do svatyně služku a bijí ji pruty, potom ji vyženou ven a berou do náruče spíše děti svých sester než své vlastní.“ O témže obřadu se ještě zmiňují dva krátké úryvky z Plútarchových *Moralíí* a v Ovidiově *Fasti*. Tuto nepochopitelnou činnost by nám možná pomohl osvětlit mýtus o védské bohyni úsvitu Ušas, který jsme probírali ve 4. kapitole, kde mladého boha slunce vychovává teta z matčiny strany a otálejší

úsvit je násilím vyhnán z ranní scény. Camillus, který dal v Římě vystavět chrám bohyni Māter Mātūta, vystupuje u Livia a Plútarcha jako velký římský válečník (kolem roku 400 př.n.l.), který během své dlouhé kariéry odrazil útok Gallů na Řím, dovedl k úspěšnému konci vleklou válku se sousedním etruským městem Veje a uvolnil tak cestu římské expanzi. Na rozdíl od jiných římských velitelů vyhrál mnoho bitev díky náhlým ranním útokům. Je otázka, zda v jeho případě nejde o transponovanou epickou repliku samotného boha slunce, protože stejně jako on vstupuje vítězně do nového dne ze starostlivé náruče své patronky (ve skutečnosti tety) Māter Mātūta. Camillovu „slunečnost“ dokazují i jiné podrobnosti z jeho válečnické kariéry, např. tři provinění (viz 13. kap.), z nichž podle Livia (5.23.6) nejzávažnějším byl bohapustě pompézní triumfální průvod, který by se spíš hodil pro vůz boha slunce. Nechtě je uvedená interpretace skromným příspěvkem k rehabilitaci slunečních mýtů, které mají díky Max Müllerovi v indoevropské srovnávací mytologii tak pochybnou pověst.

Další nejasná bohyně *Dīva Angerōna*, kterou známe hlavně z díla Macrobiova, byla kalendářně v opozici bohyni Māter Mātūta a měla svátek za zimního slunovratu, 21. prosince. Tento den se nazýval *brūma* (< *brevissima*), tzn. nejkratší den roku, kdy denní světlo bylo „úzké“ (*lūx angusta, angusti diēs*). *Augustus* je odvozeno od **angus* (= védské *anhas* ‘úzkost, úseň’; viz 4. kap.), stejně jako je *augustus* ‘mocný’ odvozeno od **augus* (= védské *ádžas* ‘moc’) a *venustus* ‘okouzlující’ od **venus* (= védské *vanas* ‘touha’); Jméno *Anger-ōna* je vytvořeno augmentativním sufixem ke kmeni **anges-* od **angus-* (kdy se intervokálním rotacismem *s* změnilo na *r*), stejně jako by mohla i *Venus* být ve tvaru **Venerōna*. Víme, že socha Angerōny měla zavázaná ústa a na nich přiložený prst. Není pochyb, že Angerōna měla něco společného s omezeným denním světlem za zimního slunovratu; samo její vzezření bylo ztělesněná úzkost. Mlčení, které z ní vyzářovalo a jež žádala od svých celebrantů, mělo v rituálu nepochybně klíčový význam: z hlediska ulehčení kosmické krize je účinnější ticho než obvyklý kultovní verbalismus (píseň o mystériu tohoto období se stále ještě nazývá „Tichá noc“). Podobný motiv se vyskytuje ve védském příběhu o knězi (*brabman*) Atrim, jehož

Ašvinové vytáhli z ohnivě jámy. Když kvůli démonu zatmění Svarbhānuovi přestalo svítit slunce, Atri (*RV* 5.40.6) „prostřednictvím čtvrté formule [*brabman*]... zjistil, že je slunce zakryto temnotou“. Odjinud se zdá, že tato „čtvrtá“ by mohla znamenat tichou meditací, jež je v protikladu k nejrůznějším formám mluveného slova (*vāc*), a že Atri osvobodil slunce mystickou silou mlčení. Uvedená římská a indická ukázka nepochybně představuje dvě různá zpracování jednoho tradičního mystického tématu.

Dále tu máme etymologii paní Štěstěny *Fortūna primigenia*, jejíž svatyně v Praeneste (nyní Palestrina) se stala mekkou římských hazardních hráčů. *Fortūna* je odvozeno ze substantiva **fortu-* (srovnej *fortūitus*), kromě toho z *forti*, které se vyskytuje ve *fors* ‘příležitost, štěstí’. Podle Cicronova popisu její kultovní sochy (*De divinatione* 2.85–86) měla na klíně malého Jova a Jūnōnu, což by mohlo znamenat, že byla chápána jako prvotní (*primigenia*) matka bohů. Nicméně zachované nápisy obsahují věnování *Fortunae Jovis puero* „Fortuně, dítěti Jova“ nebo *nationu cratia Fortuna Diovo filia primocenia* „s vděčností za narození dítěte Fortuně, prvorozené dceři Jova“. Tato problematika prvenství se objevuje také ve vědech, kde byla prabába bohů Aditi jak matkou tak i dekou Dakši (*RV* 10.72.4 „z Aditi se zrodil Dakša, a z Dakši Aditi“). Nezávisle na theologických závěrech lze konstatovat, že se tato podivná okolnost nevyskytuje ojedinele a tedy může být pokládána za společné dědictví.

Sāturnova „chot“ *Lūa Māter*, která od vítězných římských vojáků dostávala jako oběť ukořistěné zbraně nepřátel (Livius 8.1.6, 45.33.2) je podle jména variantou *luēs* ‘snět, rozklad’, v moderní medicíně ‘syfilis’ (srovnej řecké *lyó*, latinské *solvo* < **se-luō* ‘rozpuštím’). Lépe doloženou paralelu má v zbožštělém abstraktním substantivním femininu *Nirrti* z *Rgvédu* a *Atharva-védu*, které je odvozeno ze slovesa *nir-r-* ‘uvést v ne-pořádek, rozložit’ (srovnej *rta* ‘řád’). Zázračné omlazovací kůře Ašvinů se kdysi podrobil i jistý věkem sešlý (*nirrtam džaranjajá*, *RV* 1.119.7) Vandana, jehož „dali do pořádku jako řemeslníci vůz“. *Nirrti* většinou vystupuje jako zlověstná bohyně, jejíž vliv mají ostatní bohové neutralizovat. Zřídka se k ní obrací hymnus přímo, a pokud ano, pak apotropaicky, s přáním, aby raději navštívila nepřítel. Zdá se, že i zde se projevuje shodné římské a indické

pojetí, které potvrzuje i avestský démon, nebo spíše démonka *Astōvīdatu* 'ta, jež působí rozpad těla', která se objevuje po boku démonky Nasu 'mrtvola'.

Nakonec nám zbývá Carna, jejíž jméno je odvozeno od *carō*, gen. *carnis* 'maso', jako je např. i *Flōra* odvozeno od *flōs*, gen. *flōris*. Podle Ovidia a Macrobia měla svátek o červnových Kalendách (1. června) a souvisela s Juniem Brutem, podle legendy prvním konzulem a hrdinou republikánské války. Carna byla patrně bohyní podporující zažívání a metabolismus a snad i ochránkyní masa, jež dodává energii mladému (*iuvenis*—*Jūnius*) bojovníkovi. Védským protějškem je hymnus velebící personifikovanou Potravu *Pītu* (*RV* 1.187), poskytující sílu *ódžas*, díky níž Trita a Indra přemohli draka.

Obrátíme-li se od božstev k samotným rituálům, nesmíme opomenout etruský přínos, protože etruská rituální „věda“ byla proslulá, uznávaná a velmi rozšířená. *Libri rituāles*, jejichž tématem byla *Etrusca disciplina*, byly ve starém Římě stále dostupné a staly se předmětem studia celých generací římských učenců (sám císař Claudius byl autorem mnohasvazkového pojednání o etruských starožitnostech). Zvláště se proslavily *Libri fulgurāles* a *Libri haruspiciīni*, které se zabývaly problematikou blesku a věštěním z vnitřností zabitých zvířat, především z jater, v čemž byli Etruskové mimořádní experti. Tento druh věštění a nalezené modely jater velmi připomínají mezopotámské paralely, což by potvrzovalo východní původ Etrusků. Leccos od nich převzali Římané, i když užívali vlastní terminologii (*haruspex* 'pozorovatel vnitřností'; srovnej *auspex* 'pozorovatel ptáků', který věstil z letu ptáků). Jejich zájem o *prōdigia* (abnormální události), hrůza z rituální poskvrny a posedlost rituální očistou připomíná poměry ve starém Íránu, jež jsme nastínili v 6. kapitole. Tam jsme také probírali shodné indoevropské termíny a formule, k nimž patří klíčové výrazy, jako je latinské *crēdō*, *iūs*, a *iūsta facere* 'provádět pohřební rituály'. Latinské *iūs* jako lidské právo (kodifikované jako *lāx*) se lišilo od *fās* 'božské právo' do jisté míry stejně, jako v řečtině *diké* (srovnej latinské *iū-dic-*) od *themis*. *Fās* a *themis* (a védské *dbāman*) vycházejí z indoevropského kořene **dbé-* 'stanovit, položit' (s druhotným významem 'dělat'); z toho plyne, že božské právo bylo 'ustanoveno'. Ve starých rituálech se používala

i běžná latinská slovesa, jako je *interdicere* 'zakázat' a *interficere* 'zabít', která mají indoíránské protějšky:

latina: *interdicere alicui aqua et igni* 'zakázat někomu vodu a oheň'

avestština: *antarē vīspēng dregvatō hacmēng mrujē* 'vypovídám všechny stoupence klamství z (naší) společnosti' (*Jasna* 49.3)

Inter-dic-: *antarē mru-* vyjadřují kněžskou exkomunikaci, doslova 'říkat mezi'.

stará latina: *interficere aliquem vita (et lumine)* 'zbavit někoho života (a světla)'; *interficere aliquem siti fameque* 'zahubit někoho žízní a hladem'; *interficere panem* 'zlikvidovat [zhltnout] chléb'

védština: *antar mrtjum dadbatām* 'nechť odstraní smrt!' (*RV* 10.18.4); *pratjauhan mrtjum... antardadbānā durtitāni višvā* 'zahhnali smrt, když odstranili všechny neduhy' (*AV* 5.28.8); *antar arātīr dadhbē* 'zabil jsem demony' (*JV*, *Maitrājanīsanhitā* 1.2.1)

Inter-fic-: *antar dbā-* [stejný kořen **dbé-*] znamená doslova 'zlikvidovat' nebo 'odstranit' ve smyslu 'oddělat, zabít, pozřít'. Tímto způsobem válečník řešil problémy ve službě i v době volna, např. Thór buď zabíjel obry, nebo do sebe házel voly a zaléval to medovinou, zatímco kněží dokázali oddělat člověka pouhým slovem.

Vraťme se ještě k archaickým rituálním odvozeninám od kořene **dbé-*. Existovalo kolegium kněží zvaných *fētiāles*, kteří sankcionovali římské zahraniční vztahy — posvěcovali jak vyhlášení války tak mírové smlouvy, řešili hraniční spory a formálně anektovali nově dobytá území. Základ jména **fēti-* se shoduje s védským substantivem *dbātu* 'založení, základ' (srovnej *forti-* vedle *fortu-*), které je součástí adjektiva *su-dbātu* 'dobře založený', jež se v *RV* 7.60.11 používá o vydání území vhodného k osídlení (*kšajāja*), a adjektiva *tridbātu* 'trojnásobně založený', jež znamená vesmír vyměřený třemi prvotními kroky boha Višnu (viz 4. kapitola).

Nejpozoruhodnější shody mezi římským a indickým rituálem nalézáme v souboru zákazů, jimiž se musel řídit indický *bráhma* i římský *flāmen diālis* (F.D.). Tato tabu posilují poněkud chatrnou hypotézu, podle níž jsou oba tituly odvozené z indoevropského **bhlagsmen*. Uvádíme zákazy vybrané z různých římských pramenů (Plutarchos, Gellius, Livius, Plinius, Appianus) a hlavně z *Manuových zákonů*:

1. F. D. nelze nutit k přísaze.
Bráhmána nelze předvolat za svědka.
2. F. D. nesmí pohlédnout na vojsko.
Bráhma nesmí pokračovat v náboženské činnosti v blízkosti válečného konfliktu.
3. F. D. se nesmí dotknout koně ani na něj nasednout.
Bráhma se nesmí zabývat náboženským studiem na koni nebo jiném dopravním prostředku.
4. F. D. se nesmí přiblížit k pohřební hranici.
Bráhma se musí vyhýbat kouři z pohřební hranice a přerušit náboženskou činnost, prochází-li kolem pohřební průvod.
5. F. D. nesmí požívat opojné nápoje a kvašené látky.
Bráhma nesmí požívat alkohol.
6. F. D. se nesmí venku potírat olejem.
Při potírání hlavy olejem musí bráhma dbát na to, aby se olej nedostal na ostatní části těla.
7. F. D. se nesmí dotýkat syrového masa.
Bráhma nesmí jíst neobětí maso, ani přijmout almužnu od řezníka, sládky, nebo provozovatele lisu na olej nebo nevěstince.
8. F. D. se nesmí dotýkat psa ani o něm mluvit.
Bráhma nesmí číst vědy, když slyší štěkot psa, ani jíst jídlo, které bylo v kontaktu se psy nebo chovateli psů.

9. F. D. nesmí ani v noci odložit odznaky kněžství a jeho manželka *flāminica* musí vystupovat pouze krytým schodištěm, aby nikdo z kolemstojících nespátral dolní část jejího těla. Bráhma nesmí být nikdy úplně nahý a nesmí vidět svou manželku nahou.
10. F. D. je nedotknutelný a vztáhnout na něj ruku (*flāmini manus iniicere*) je těžký zločin.
Zabití bráhmána je nejtěžší zločin, který zasahuje až do nadpřirozené oblasti (viz problémy, které měl Indra v souvislosti se zabitím Triširase).

Kněžská tabu tohoto typu, ať již právní, vizuální, hmatová, dietetická nebo sexuální se vyskytují běžně všude na celém světě (srovnej např. Mojžíšův zákon), ale přesné shody uvedeného výčtu ukazují na společné kulturní dědictví, které v tomto případě nemůžeme nazvat jinak než indoevropské.

Značná podobnost existuje také mezi různými typy manželství, které jsou doloženy ve starém Římě a staré Indii. Podle starořímského právního předpisu přešla žena po svatbě do manželské moci (*manus*), pod moc (*potestas*) manžela, který tím nad ní získal právo podobné moci rodičovské (*in locō parentis*). U dvou typů svatebního obřadu získal manžel moc nad manželkou ihned — při slavnostním, náboženském sňatku „obětování bohu“ (*cōnfarreatio*) v přítomnosti kněze *flāmen diālis* a při sňatku koupí (*cōemptiō*), což byla obchodní transakce. Naproti tomu třetí forma manželství, zvaná *ūsus* ('zvyk'), dávala manželovi manželské moci (*manus*) až po roce společného života a to pouze za předpokladu, že žena neopustí manželský domov po tři noci za sebou. Měla tak možnost odkládat *manus* do nekonečna, stačilo každý rok strávit tři noci mimo domov. To se označovalo výrazem *ūsūm rumpere* 'porušit zvyk' a v této souvislosti používaný termín *usurpatio tri-noctii* odhaluje pravý význam slovesa *usurpare*: žena jednala jako **ūsurupa* 'porušovatel zvyku' (srovnej *legirupa* 'porušovatel zákona'). V římském právu a při jeho patriarchální tvrdosti je tento zvyk věru neobvyklý. Vezmeme-li v úvahu trojčlennou indoevropskou strukturu a je-li *cōnfarreatio* kněžská a *cōemptiō* obchodní záležitost, připadá svatba zvaná *ūsus* stavu válečníků. Hovoří pro to i *Manuovy zákony*, které uvádějí osm druhů manželství, z nichž

první čtyři byly pouhými variantami bráhmanského náboženského obřadu (*bráhma, daiwa, árša, prádžápatja*) a pod posledním uvedeným druhem sňatku (*paíšáča*, jméno má po démonech) se skrývalo pokradmé znásilnění spící, opilé nebo šílené ženy. Ke zbývajícím druhům patří *ásura* (manželství za peníze, nejvhodnější pro vaišje; srovnej případ, kdy Bhíšma kupuje Pánduovi druhou manželku Mádrí), manželství na způsob *gándbarva* (definované jako *ičchabajónjónjasanjóga* 'svazek ze vzájemné touhy') a sňatek *rákšasa* (manželství násilným únosem dívky, provázeným *batvá čbitrú ča bbitrú ča* 'doprovázená zabitím, zraněním a materiální škodou'). Poslední dva druhy byly implicitně nebo explicitně vyhrazeny stavu válečníků, ačkoli podle některých právních spisů byla násilná svatba *rákšasa* odsuzována jako *anúrja* [neárjovská], a stejně byla hodnocena pro svou prodejnost i *ásura*. Kombinací, stylizací a „zjemněním“ obřadů *gándbarva* a *rákšasa* vznikla *svajarvara* indických eposů, která ženě poskytovala svobodnou volbu, mužům zase příležitost k soupeření nebo i k předstíranému či opravdovému únosu. Sňatek *gándbarva*, s nímž jsme se seznámili v 5. kapitole v příběhu o Duhšantovi a Šakuntale, byl jako svobodné spojení partnerů bez účasti rodičů podle všeho v Indii stejně nezvyklý jako „sňatek podle zvyku“ (*ásus*) v Římě. Když se král Duhšanta dozví, že panna je také kšatrijského původu, navrhne okamžitou svatbu, která se má naplnit na místě, a přesvědčí Šakuntalu, že jde z hlediska jejich stavu o formu naprosto zákonnou, že je „samostatná“ (*átmanab prabbub*), a má právo svým tělem disponovat podle své vůle. Ona si stanoví podmínky a pak dá svobodný souhlas. Tento druh indického a římského sňatku odpovídá svéhlavé, autonomní povaze indoevropského bojovníka, o níž jsme se zmínili v souvislosti se *svadbá* Indry a Marutů ve 4. kapitole. Válečníci a jejich bohové si dělali věci po svém, jinak, než ukázněnější stavy společnosti. Pozůstatek tohoto rysu dochovaný v římském právu nezvratně dokazuje, že trojčlenný indoevropský společenský systém, který z římské společnosti vymizel, byl kdysi její nedílnou součástí.

S pomocí védských textů lze do jisté míry osvětlit jednotlivé části římského rituálu, které jsou samy o sobě nesrozumitelné. Obřadu *Fordicidia*, zabití březí krávy 15. dubna, odpovídá védský rituál *aštápadí* 'osminohá', tzn. kráva s teletem, jejíž porážka také

souvisela se zvýšením plodnosti. Když bylo tele vyňato, Vestálky je spálily a popel se používal k očištění při svátku *Parilia* (nebo *Palilia*) o šest dní později. Při tomto svátku venkovské bohyně *Palēs* docházelo ke zmrzačení koně, jehož krev se používala k vykuřování spolu s popelem ze svátku *Fordicidia* a prázdnými fazolovými lusky; etiologie této události těsně souvisela s legendou o dětství Rómula a Rema jako „pastýřských dvojčat“ odkojených vlčicí. Jeden ze svých zázraků učiní vědštit Ašvinové (viz 4. kap.) ve finále závodu, kdy kobyla *Višpalá* (= *Palá više*, tzn. stavu vaišjů) přijde o nohu, kterou okamžitě Ašvinové nahradí kovovou protézou, aby mohla závod dokončit (*RV* 1.116.5). Hned v dalším verši Ašvinové vrátí zrak Rdžrášvovi (jehož oslepil vlastní otec) na přímlyvu vlčice, která od něho dostala k jídlu sto beranů. Těchto několik motivů (*Palēs-Palá*, zmrzačení koně, dvojčata a snad i vedlejší motiv vlčice) znovu ukazují na určitý stupeň příbuznosti. S dobytkeni koňmi souvisel věštecký obřad *iūges auspicium*, popisovaný jako *cum iunctum iumentum stercus fecit* „když se zapřažené zvíře vykáli“; tento úkaz byl znamením neblahé události, které se mohlo předejít vypřažením ze jha. Ve védském hymnu o Mudgalovi (*RV* 10.102) se hrdina se svou ženou účastní soutěže ve voze taženém býkem. Při závodu se býk vymočí, upšoukne se a přestože dokonce pokálí paní Mudgalovou, ona výkaly nesetře a v závodě zvítězí. Text je v mnoha ohledech nejasný, ale i zde má výkal zapřaženého zvířete velký význam pro budoucnost. Takovéto analogie, které nalézáme v římském a védském náboženství, nám mohou pomoci při rekonstrukci širší indoevropské mozaiky.

Skutečný závod vozů se konal v Římě na Martově poli na svátek *Equivria* (< **Equi-curria* 'koňský běh'), který se slavil v období kolem původního nového roku (27. února a 13. března) a údajně byl založen Rómulem na počest boha Mārta. Johannes Lydus (*De mensibus* 4.20) zaznamenal, že se podle tradice účastníci dělili na tři „kmény“, červený, bílý a zelený. Ještě dnes tvoří tyto barvy italskou vlajku, a při časté záměně modré za zelenou také např. Francie, Nizozemí, Norska, Islandu, Británie a Spojených států. Na mnoha místech je doloženo, že bílá, červená a zelená/modrá byly kanonické barvy tří indoevropských společenských stavů, bílá barvou kněží, červená bojovníků a zelená/modrá ekonomie-

kých stavů. Bílá a červená byly ve skutečnosti „privilegované“ barvy, jejichž výroba byla nákladná (bílení lnu a barvení červenou/purpurovou barvou), zatímco ostatní barvy (zelená, modrá, žlutá, černá atd.) byly více méně „přírodní“ odstíny. Na mykénských inventářích textilií je doložena pouze *leuka* 'bílá' a *porfyreia* 'purpurová' látka a španělské *colorado* stále ještě znamená především 'červený'. Svátek *equirria* tedy obsahuje další reminiscenci na prehistorický trojčlenný společenský systém, což potvrzuje i Johannes Lydus, podle něhož *russati* 'červení' patřili Märtovi, *albatii* 'bílí' Jovovi a *virides* 'zelení' Veneře, tedy bohům, kteří byli ochránci válečnického, kněžského a neurozeného stavu. To však není jediný archaismus tohoto svátku, protože *equirria* také připomíná staroindický závod *vádžapéja* na počest vítěze. Z této celospolečenské soutěže, k níž měli původně přístup všichni bez rozdílu — bráhman, kšatrija i vaišja, se postupně stal rituál, při němž podle předem dohodnutého plánu zvítězil kšatrijský král, který tak symbolicky upevnil svou moc nad celou společností a především nad nejpočetnějšími vaišji.

O svátku *Lupercalia* 15. února se konal zase jiný závod. Na Palatinu se k flagelantskému rituálu mírnějšího ražení shromáždila tlupa celebrantů, kteří se nazývali Luperkové (snad *lupus* 'vlk' + *hircus* 'kozel'), byli oděni pouze bederní zástěrkou z kozlí kůže, běhali po městě a biči *februa* z kozlí kůže šlehali především ženy, což jim mělo zajistit plodnost. Jedná se o rozšířený lidový kult plodnosti, který byl v Římě pod patronací italského lesního boha Fauna. Podle Ovidia (*Fasti* 2.425—52) se datuje od únosu Sabineček za Rómula (o němž budeme hovořit později). Když se ukázalo, že násilím získané ženy jsou pro nemilost božstva neplodné, na prosby o plodnost Jünō odpověděla: „Italské matky, do vás posvátný kozel ať vnikne [inito]!“ Místo této barbarské ohavnosti se plodnost zajišťovala raději symbolickým šleháním kozlí kůží. Pro srovnávací mytologii je však svátek *Lupercalia* zajímavý z jiného důvodu. Necelý měsíc před osudnými březnovými Idami sledoval Julius Caesar průběh slavnosti *Lupercalia* ze svého prominentního křesla, když tu jeden z Luperků, Marcus Antonius, přerušil závod, přiběhl k Caesarovi a podal mu korunu. Lid reagoval nesusohlasně, Caesar Antonia odbyl mávnutím ruky a na příhodu se zapomnělo. Je téměř jisté, že šlo o zkoušku veřejného mínění, na

níž se Caesar s Antoniem domluvili, když chtěli téměř po pěti stoletích obnovit monarchii. Caesar byl jako pontifex *māximus* velmi dobře obeznámen se starými římskými náboženskými zvyklostmi a nejspíš si myslel, že při této příležitosti by mu mohly být masy příznivě nakloněny. Nicméně se přepočítal a za několik týdnů byl po smrti. Co bylo na *Lupercaliích* tak zvláštního, že si je vybral jako zkušební korunovaci? Částečnou odpověď dává další tradice týkající se Rómula. Existovaly dvě skupiny Luperků, jedna údajně pocházela od Rómula, druhá od Rema (že Caesar založil z vlastních pochopů ještě třetí, Luperci Julii, je jen dalším důkazem jeho politických machinací). Podle legend o založení Říma prožila tato dvojčata mládí jako pastevci a v souvislosti s dobyt看em mezi nimi vzniklo nepřátelství, které skončilo odstraněním Rema a posvěcením Rómula jako *rex*. V *Lupercaliích* se tedy možná skrývá starý obřad uvedení do královského úřadu, který Caesar a Antonius ještě znali, ale lid si jej oproti jejich očekávání již nepamatoval. Jeho paralelu nacházíme ve staroindickém obřadu *rádžastija* 'ustanovení králem', který měl význam korunovace (kterou Judhišthira uspořádal ve 2. knize *Mabá-bháraty*), při němž však bylo pokropení provázeno inscenovanou a imitovanou likvidací rodinných soupeřů spojenou s opětovným získáním dobytčího stáda.

Běžecký závod se konal na Martově poli při velkém obětním obřadu *October equus* 15. října. Po koňských dostizích byl Märtovi obětován kopím vítězný kůň, o jehož hlavu pak bojovaly dvě skupiny a jehož ocas běžci rychle dopravili do (pouze kilometr vzdáleného) Regia a koňskou krev nechali kapat na krb v paláci. O tomto důležitém rituálu, a jeho srovnání se staroindickou obětí koně *ašvamédha*, při níž se z krále stal nejvyšší král, budeme pojednávat v 15. kapitole. Další rituály související s palácem Regia a kultu, které se tam pěstovaly, probereme ve 14. kapitole.

Na rozdíl od koně, který byl při svátku *October equus* obětován pouze Märtovi, se v rámci římského pantheonu používají i jiné oběti. Nejznámější z nich je *suovetaurilia*, prováděná *su*, *ove*, *tauro* 'se sviní, ovci a býkem' (nebo spíše s *verres*, *aries* a *taurus* 'kancem, beranem a býkem') na Martově poli. Ačkoliv teoreticky byla ovce obětována Juppiterovi, býk Märtovi a svině bohyni Tellūs ('země'), byly oběti stejně většinou určeny Märtovi jako

hlavnímu božstvu, stejně jako Catonova trojčlenná zemědělská modlitba za ochranu (citovaná výše) byla určena pouze Märtovi jako část *suovetaurilia*. Podobně i ve starověké Indii byli při *sautiramaní* obětováni beran, býk a kozel a zasvěcení Sarasvatí, Indrovi a Ašvinům, ale jméno celého obřadu pochází od Indry *Satrāman* 'dobrý ochránce'. Sarasvatí jako do jisté míry vybledlá transfunkcionální bohyně dostala ovci, zatímco její íránská obdoba Anáhítá ve své kompletní trojitě slávě požadovala ohromná stáda hřebců, dobytka a ovcí (viz 6. kapitole). Jūnō je někde uprostřed; v Regiu dostala prasnici a mladou ovci (*porca* a *agna*) a na Capitulu krávu (*bos femina*), ale jako Jūnō Curītis (nebo Quirītis) ve Faleriích měla výběr hodný transfunkcionální bohyně, v němž chyběl pouze kůň: jalovice, volí, prase, beran a koza (Ovidius. *Amores* 3.13.13–18). V Regiu dostal Juppiter ovci, ale na Capitulu býka (*bos mas*), který se lišil od plemenného býka (*taurus*), jenž byl vyhrazen Märtovi. Ještě stále zde fungují prastaré hierarchie, kde ovce byla obět za stav kněžský, hřebec nebo býk se obětovali božstvu válečnického stavu, a dobytek, kozy a vepři bohům třetího stavu. Podobně i v Řecku se trojitá oběť s názvem *trittys* původně skládala z berana, býka a kance (*kríós, tauros, kapros*), ale oběti mohly být určeny jakémukoliv božstvu a přesně složení a pořadí se nedodržovalo. Toto přerušení pouta mezi rituálem a theologií, které je v Indii, Íránu a Itálii tak pevné, je jedním z důvodů, proč je Řecko tak často pro tuto metodu srovnávací mytologie nepoužitelné.

Jak jsme se již pokusili vysvětlit, prameny římských mýtů můžeme kromě theologie a rituálu hledat i v legendární historii: generál Campillus (kolem roku 400 př.n.l.) je postavou slunečního mýtu v souvislosti s Mäter Mātūta, a Rōmulus, jenž podle legendy *floruit* kolem roku 750, se objevuje v zakladatelských etiologiích různých rituálů, o nichž jsme se už zmínili, a které, jak dokazuje srovnání se staroindickými paralelami, nepochybně pocházejí z velmi starých vrstev náboženství. Rōmulus je nejsložitější a nejobtížnější postavou římských mýtů, jak sám o sobě, tak i ve spojení se svým bratrem Remem. Jak jsme již uvedli, římský mýtus o založení města je replikou stvoření světa, a tedy Rōmulus jako „dvojče“ je potenciálně srovnatelný s indofránským *Jamou 'dvojče' v prostředí indoevropské anthropogonie; oprávně-

něnost této hypotézy se pokusíme dokázat v 17. kapitole. Podle pověsti byli Rōmulus a Remus dvojčata, strávili dětství jako pastýři a chovatelé dobytka typu Dioskúřů a byli typickými představiteli „raglanovského“ hrdiny (otec bůh, odložení atd.). Rōmulův život od početí až k apotheóse je rozčleněn do fází odrážejících „předkapitolskou“ božskou triádu Jūpiter, Mārs a Quirīnus. Jeho otcem byl totiž Mārs, Jūpiter mu byl ochráncem a on sám, jak se po jeho mystickém odchodu v bouři věřilo, se stal Quirīnem (mechanismem tohoto přenosu se budeme zabývat v 17. kapitole). Mezi ostatními římskými vládci vyniká jako první král-kouzelník, tajemný zakladatel, který je epickou projekcí svého učitele Jova. Oproti němu je jeho nástupce Numa Pompilius pravý vzor lidsky orientovaného zákonodárce, který zorganizoval kněžské sbory a založil každoroční obřad určený 'věrnosti' *Fidēs*, při němž kněží celeburovali s pravou rukou ořezávanou až k prstům. Jeho odznakem byla *tūtēla pācis* 'ochrana míru' (Lívius 1.21.5). Je nepochybně projekcí boha Diūs Fidius, jenž byl právním (v protikladu k magickému) alomorfem Jova a svým vztahem k Jovovi připomíná poměr védského Mitry k Varunovi (jméno Mitra je etymologicky příbuzné s ruským *mír* 'mír').

Jak tomu bývá, nastalo po Numovi nejprve bezvládí, a pak se najednou na scéně objeví další král, Tullus Hostilius, který je stravován vášní po aktivitě a vojenském dobrodružství. Stěžejní událostí jeho vlády je válka proti sesterskému městu Říma Alba Longa, jemuž velel Mettius Fufetius. Válka měla být rozhodnuta soubojem mezi trojicí římských Horātiů a trojicí albských Curiātiů, a když poslední Horātius, který zůstane na živu, zabije všechny tři Curiátie, Alba je podle dohody poražena. Horātius se vrátí vítězoslavně domů a když zjistí, že jeho sestra oplakává svého snoubence Curiátia, v záchvatu zuřivosti ji probodne. Zabití příbuzného se muselo odčinit konáním náboženských obřadů, které se pak v rodu Horātiů (jméno odvozeno od Quirīnovy manželky Hory) staly tradicí. Nedlouho potom měli spolu Tullus a jeho nový nedobrovolný poddaný Mettius z Alby podniknout společné vojenské tažení, ale v rozhodující chvíli se Mettius z bitvy stáhl a čekal v ústraní na výsledek, aby se pak přidal k vítězi, čímž dostal Tulla do nebezpečí života. Když se pak Tullovi podařilo s pomocí modlitby ke Quirīnovi, bohyni Ops

a Sātarnovi vyváznout z nebezpečí a zvítězit, zmocnil se Mettia a nechal ho roztrhat koňmi.

Tento příběh je miniaturním válečnickým eposem vycházejícím ze starých mýtických témat. Paralely nacházíme ve védských mýtech (viz 4. kap.), kde Indra donutí Tritu (doslova 'třetí') Áptju, aby zabil trojitého nepřítele, 'tříhlavého' Triširase. Protože však šlo o příbuzného, musela za jeho vraždu rodina Áptji pykat (srovnej *gēns Horātia*). Další analogií je vzájemná smlouva o neútočení uzavřená mezi Indrou a démonem Namučim, kterou démon lstivě porušil a tím Indru ohrozil. Bůh se s pomocí Ašvinů a Sarasvatí (srovnej Quirínus, Ops a Sātarnus, což jsou božstva „třetího stavu“) sám uchýlil ke lsti a srazil Namučimu hlavu. Nemůže být pochyb o tom, že Tullův příběh je římskou epickou projekcí indoevropského válečnického mýtu. Stejně jako Indra je i Tullus potřísněn bezbožným zabitím příbuzného a porušením smlouvy, ovšem schází tu analogie Indrova třetího, sexuálního, hříchu. Příčinou je římská hrdinská „etika“, podle níž se mohlo prominout rouhání, krutost a dokonce zbabělost, ale bylo vyloučeno smilstvo a nízké mravy, které byly vyhrazeny „cizincům“ typu etruských Tarquiniů a vyvrcholily znásilněním Lucretie na sklonku římského království.

Po Tullově vládě nastala další pauza. Vládcí, kteří po něm nastoupili na římský trůn, např. Ancus Martius a Tarquinové, se věnovali hlavně veřejným pracím a hospodářství, dali budovat stoky do Tiberu, upevnili finance (*fiscus*) a zavedli majtkový *census* obyvatelstva. Poslední opatření se připisuje Serviu Tulliovi, zvláštnímu, bohem obdařenému vládcí mezi dvěma Tarquiny, který měl údajně při narození kolem hlavy svatozář a byl zplozen božským falem, který se záhadně vztyčil z ohně v královském krbu (tyto tradice spíše připomínají bujně indické legendy o narození nebo staroiránskou *chvarenu* s konotacemi ohně a spermatu než obvyklou zarytou římskou *gravitās*).

U jednotlivých epizod římských legendárních dějin není obtížné určit odpovídající indoevropská mýtická témata. Únos Sabinek (manželek „venkovanů“, jimž vládl Titus Tatius a kteří žili na sousedním Quirínálu) za Rómula odpovídá konfliktu bohů třetího stavu s bohy ostatních dvou stavů, který můžeme pozorovat v Indii (Indra versus Ašvinové; viz 4. kap.), Irsku (Túatha ver-

sus Fomóirové) a Skandinávii (Ásové versus Vanové). Konflikt končí spojením těchto dvou antagonistických skupin do pantheonu/společnosti s triadickou strukturou, kterou v Rómulově Římě tvoří Ramnes (vlastní Římané), Lúceres (Etruskové) a Titienses (Sabinové, venkovský komponent podobný Oskům).

V republikánské válce (včetně obležení Říma etruským králem Porsennou a bitvy u jezera Regillus) se objevují prvky, podle nichž bychom mohli tuto válku interpretovat jako epické zpracování indoevropského mýtu o eschatologické bitvě, který jsme probírali v souvislosti s Kurukšétrou a ragnarökem v 5. kapitole. Postavy této války jakoby tvořily skupinu, která se podobá protagonistům *Mabábháraty*: Horátius Cocles ('Kyklops', tzn. jednooký) se svým paralyzujícím pohledem a Mucius Scaevola 'levák', který si na důkaz své statečnosti upálí ruku, jsou epické protějšky bohů Juppitera a Diūs Fidius, a jejich zmrazení se shoduje s jejich skandinávskými paralelami, Ódinem, jenž jedním okem paralyzuje houfce nepřátel, a strážcem zákona Týrem, který ztratil pravou ruku, když ji vložil jako zástavu do chřtánu kosmického vlka Fenriho (je příznačné, že Diūs Fidius měl chrám na pahorku Collis Mucialis, a kněží boha Fides, jejichž funkci zavedl Numa, si symbolicky zavazovali pravou ruku). Brutus a další první konzulové, např. Publius Valerius („Publicola“) byli válečnickou elitou, zatímco Larcus a Herminius měli úlohu armádních dodavatelů a *virgō* Cloelia, která s pomocí své *fidēs*, odvahy a péče o mládež přispěla k záchraně Říma před Porsennou, byla odrazem transfunkcionální bohyně, stejně jako Draupadí v *Mabábháratě*. Z toho tedy plyne, že zde jako v *Mabábháratě* je zánik starého pořádku a ustanovení republiky epickým zpracováním starého eschatologického mýtu o zničení a obnově světového řádu, kde Pánduovci s Kuruovci a Vlastenci s Tarquiny mají role, které jsou v Íránu a ve Skandinávii vyhrazeny bohům a démonům.